

— Niekoľko nových poznatkov o existencii zaistovacieho tábora v Dubnici nad Váhom

Existencia vojnového slovenského štátu (1939 – 1945) priniesla pre časť obyvateľstva množstvo príkoria a perzekúcií. I keď najväčšia perzekúcia bola namierená proti židovskému obyvateľstvu, prenasledovaniu sa nevyhli ani slovenskí Rómovia.¹ Vrchol dosiahla perzekúcia slovenských Rómov v rokoch 1944 – 1945. Začalo sa najťažšie obdobie v živote rómskeho etnika počas vojny. V Dubnici nad Váhom vznikol *Zaistovací tábor pre Cigánov*.² Tábor prevzalo Ministerstvo národnej obrany a zaradilo ho medzi svoje zložky.³ Do tábora boli posielaní Rómovia z celého Slovenska i so svojimi rodinnými príslušníkmi. Počet Rómov bol zakrátko oveľa vyšší ako kapacita tábora. Podmienky v tábore boli veľmi ťažké.⁴ Takmer nulová lekárska starostlivosť sa podpísala pod vypuknutie viacerých chorôb. Najväznejšia ale bola epidémia škvrnitého týfusu. Do tábora bolo zakázané posielat ďalších Rómov⁵ a tábor sa dostal do karantény. V tomto kontexte ostal úplne neznámy i príbeh Rómov zo Svidníka. Veliteľ Hlinkovej gardy v Dubnici nad Váhom hlásil 29. decembra 1944, že na dubnickej stanici sa nachádza 16 Rómov, z toho 11 malých detí. Do Dubnice boli odkomandovaní Okresným úradom vo Svidníku a v tábore ich odmietli prijať. Do Svidníka ich mala odkomandovať obec, no tá to s odkazom na nedostatok finančných prostriedkov odmietla, a tak ostali na stanici bez prístrešia, prostriedkov a hladní.⁶ O ich ďalšom osude archívne materiály mlčia, no v krajine okupovanej Nemcami nie je ťažké si ho domyslieť.

Epidémia týfusu zachvátila v priebehu januára 1945 viacero zaradencov a nakazil sa aj jeden strážnik, čo vyvolalo nepokoje v tábore aj v blízkom meste. Rómovia začali z obavy pred nákazou z tábora utekať, a to vzbudilo v okolí strach z rozšírenia nákazy.⁷ Starostovia okolitých obcí nechávali vybubnovať správy o utečencoch nakazených týfusom a v okolí tá-

1 Pozri KAMENEC, I.: *Holokaust na Slovensku – porovnanie osudov Rómskych a židovských obyvateľov*. In: *Neznámy Holokaust*. Praha 1995, s. 64 – 70.

2 Slovenský národný archív (SNA), fond Ministerstvo hospodárstva, P – 10349/1944 prez.

3 Vojenský historický archív Trnava, fond Ministerstvo národnej obrany – spisy dôverné, domáci rozkaz č. 48.

4 O existencii tábora pozri JANAS, K.: *K vzniku a vývinu zaistovacieho tábora v Dubnici nad Váhom*. In: *Romano Džaniben*, jevend 2002, s. 17 – 25.

5 Štátny oblastný archív (ŠOBA) Bytča, fond Župný úrad (ŽU) v Trenčíne 173/1945 prez.

6 Štátny okresný archív (ŠOKA) Považská Bystrica, fond Obvodný notársky úrad (ONU) v Dubnici nad Váhom, 7857/1944.

bora vznikala panika. Hrozilo prepuknutie anarchie. Obyvateľstvo dostalo príkaz obmedziť všetky styky s Rómami. Z tohoto obdobia pochádzajú aj účty za 11 truhiel pre zašitovací tábor a ich odvoz k umrlčej komore v hodnote 3.130,- Ks.⁸ Mená mŕtvych sa však nepodarilo zistiť. V tomto čase prevzali kontrolu tábora Nemci a rozhodli sa radikálne vyriešiť aj týfusovú epidémiu. Nakazených naložili na nákladné auto a odviezli do areálu zbrojovky, kde ich brutálne povraždili. Identifikácia zavraždených spolu so zistením mien mŕtvych, ktorí v tábore zahynuli počas zimných mesiacov, sa považovala donedávna za nemožnú i kvôli tomu, že pri prechode frontu cez Dubnicu nad Váhom tábor vyhorel a nezachovali sa žiadne dokumenty.⁹ Napriek tomu sa v nedávno objavených materiáloch v Štátnom okresnom archíve v Považskej Bystrici a v Archíve podniku ZŤS v Dubnici nad Váhom podarilo nájsť dôkazy, ktoré umožňujú väčšinu tragických udalostí zrekonštruovať, vrátane identifikácie väčšiny mŕtvych.

Objavené materiály poskytujú desivé svedectvo o pomeroch v tábore i o následnom povraždení Rómov nakazených týfusom či podozrivých z nákazy. Ťažká zima a pomery v tábore sa podpísali najmä pod zdravotný stav detí a starých ľudí. V tábore pracoval lekár MUDr. Welward, no jeho úloha bola veľmi ťažká. V dôsledku vojny chýbali lieky a zdravotnícke potreby na celom Slovensku a v tábore ich bol kritický nedostatok, ktorý bránil liečiť aj bežné choroby. Smrť kosila najmä malé deti, ktoré ochoreli na zápal pľúc. Z decembra 1944 boli objavené úmrtné listy vystavené na mená viacerých zaraďencov, no väčšinu tvoria malé deti. Mária Demeterová z Dlhej nad Cirochou (7-ročná) umrela na zápal pľúc. Na zápal pľúc zomreli aj Anna Demeterová (3-ročná) a Ján Demeter (1/2-ročný) z Dlhej nad Cirochou.¹⁰ Nepodarilo sa zistiť, či išlo o súrodencov, no i tak bola smrť malých detí obrovskou tragédiou. Je takmer isté, že keby tieto deti neboli zaradené do tábora, neboli by ochoreli a žili by ďalej. Na zápal pľúc umrela aj Anna Grundzová (4-ročná) zo Sniny a Mária Kelešová (vek dieťaťa sa nepodarilo z archívnych materiálov zistiť) z Dlhej nad Cirochou. Nevhodná strava spôsobila smrť v dôsledku zápalu čriev aj Helene Demeterovej (3-mesačná) z Vyšnej Radvane a Margite Demeterovej (7-mesačná) zo Sniny. Na slabosť srdca umreli v decembri v tábore Mária Hofericová (81 rokov) z Vrchteplej a Maximilián Grundza (54 rokov) z Raškoviec.¹¹

7 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONU v Dubnici nad Váhom, 676/1945 prez.

8 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONU v Ilave, 676/1945.

9 ŠOKA Považská Bystrica, fond Okresný národný výbor (ONV) v Ilave, 6968/1946. Podľa správ žandárskej stanice Miestneho národného výboru v Dubnici, ktoré boli vypracované pre Povereníctvo vnútra po vojne, boli pri prechode frontu zničené všetky písomnosti a kancelársky materiál rozkradli Nemci a miestni obyvatelia.

10 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONU v Dubnici nad Váhom, 691/45.

Desivý je aj menoslov zavraždených z masového hrobu v dubnickom Údolí, rovnako i brutálny spôsob vraždy, ktorý je opísaný v exhumačnej správe po otvorení hrobu po vojne.¹² V masovom hrobe boli objavené pozostatky po 26 zavraždených. Prekvapujúca je brutalita, s akou boli povraždení. Exhumačná správa¹³ podáva hrozné svedectvo o nemeckej brutalite a umožňuje identifikovať aspoň niekoľko mŕtvych, ktorých totožnosť sa dodnes považovala za neznámu. V zápisnici o exhumácii sú mŕtvoľy označené číslami 1 – 26. Z 26 mŕtvych bolo 20 mužov, z toho jeden chlapec vo veku 15 – 16 rokov, a 6 žien (jedna z nich bola v siedmom mesiaci tehotenstva). Z 26 zavraždených bolo zasiahnutých výstrelmi len 18 Rómov. Mnohí z nich však neboli strelou zranení smrteľne. Spolu s ostatnými sa pod nánosmi hliny zaživa udusili.¹⁴

Dlhá doba, ktorá prešla od vrážd k exhumácii, takmer znemožnila identifikáciu mŕtvych. Napriek tomu sa na základe dokladov objavených pri exhumácii vykonanej dňa 5. mája 1945 podarilo podľa číselného označenia niekoľkých povraždených identifikovať.

Mŕtvoľa č. 8 bola identifikovaná – podľa legitimácie vydananej Notárskym úradom v Kovarciach č. 1863/44 a legitimácie RSP Topoľčany č. 6720818¹⁵ – ako Ondrej Čajka.

Mŕtvy č. 13 bol podľa legitimácie RSP 6342271 a osobnej legitimácie č. B 355/1944 vydananej Notárskym úradom v Bánovciach nad Bebravou¹⁶ identifikovaný ako Albín Pihík.

Mŕtvy č. 14 mal pri sebe recepty a doklady na meno Ján Gorol z Dlhej nad Cirochou.¹⁷

Mŕtvoľa č. 16 bola identifikovaná ako Sebastián Štefan Malík. Mal pri sebe domovský list obce Podbranč č. 4647/44, krstný list vystavený v Sobotišti sv. 4, str. 492 B č. 7, vzťahujúci sa na jeho matku Annu.¹⁸

Po opätovnej prehliadke hrobu (údaje o nej sa zachovali v Štátnom okresnom archíve v Považskej Bystrici) 8. mája 1945 bolo možné identifikovať ďalších mŕtvych. Na dne hrobu bol nájdený kufrík s dokladmi a fotografiami vydanými Notárskym úradom v Topoľčanoch č. 2666/1944 z 23. mája 1944, legitimáciou RSP č. 2966330, vydanou RSP v Trenčíne, a krstný list č. 438/42 z 29. júla 1944. Doklady patrili mŕtvoľe č. 4 a boli na meno Jozef Bihary.¹⁹

Mŕtvy č. 19 bol identifikovaný ako Rudolf Pihík. Jeho šaty sa presne zhodovali s opisom, ktorý poskytla jeho matka Adela.²⁰

11 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 591/45.

12 Podnikový archív Závodov ťažkého strojárstva v Dubnici nad Váhom (PA ZŤS), fond a. s. Plzeň, pobočný závod Dubnica (P, D), 1568/1945.

13 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 1001/1946; PA ZŤS, fond P, D, 1556/1945.

14 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONÚ v Dubnici nad Váhom, 2201/1945.

15 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 2137/1945.

16 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 2138/1945.

17 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 11670/1946.

18 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 2137/1945.

19 AP ZŤS, fond P, D, 1556/1945.

Mŕtvy č. 21 bol Rudolf Rác z Bánoviec nad Bebravou. Našla sa u neho fotografia sestry Margity.²¹

Mŕtva č. 7 bola Margita Rácová z Rybian. Po exhumácii ju spoznala jej matka podľa opisu šiat.²²

Mŕtva č. 25 bola Alžbeta Grundzová rod. Surmayová. Identifikovali ju podľa chýbajúcej pravej končatiny (v správe sa neuvádzajú podrobnosti).²³

Mŕtva č. 19 (2X 19? – v zápisnici sa objavili pod číslom 19 dve mená. V jednom prípade ide o chybné označenie. Správne je pravdepodobne 9 – *pozn. K.J.*) bola Pavlína Hrešková rod. Kurejová. Identifikovali ju zamestnanci stanice Národnej bezpečnosti z Dubnice na základe popisu, ktorý dostali zo Sniny.²⁴

Mŕtvy č. 5 bol Jozef Koťo – Dudy, identifikovaný podľa popisu šiat zaslanom zo stanice Národnej bezpečnosti zo Sniny.²⁵

Mŕtvy č. 1 bol Ján Surmay, identifikovaný podľa popisu šiat zaslanom zo stanice Národnej bezpečnosti zo Sniny.²⁶

Medzi mŕtvymi, ktorých sa nepodarilo identifikovať a ostali nezvestní, bol pravdepodobne aj Jozef Herák zo Starej Turej. O tom, že ho odviekli na aute, ktoré skončilo v Údolí, svedčili zaistenci tábora, ktorí prežili vojnu – Jozef Zemek, Karol Herák a Michal Herák.²⁷ Podľa svedectva Jozefa Zemeka Nemci do Údolia odviekli aj Ernesta Lacka z Myjavy, Štefana Malíka z Vrbovíc, Jozefa Oláha a Júliusa Bartoša z východného Slovenska.²⁸ Mŕtvy bol aj Ondrej Kakara, ako svedčili zaistenci tábora Tomáš Dunko a Metod Šarkézy²⁹ z Kunešova. Neexistovali však žiadne priame ani nepriame dôkazy, ktoré by umožnili ich identifikáciu, a preto ich napriek svedectvu spoluväzňov úrady nevyhlásili za mŕtvych a odmietli uznať ich totožnosť medzi mŕtvymi v masovom hrobe.

Hoci od tragických udalostí v Dubnici uplynuli už desiatky rokov, predsa ostala táto brutálna vražda neobjasnená. Mená vrahov sa už asi nikdy nedozvieme, no dôležité je, že na

20 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 13951/1946.

21 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 2137/1945.

22 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 2137/1945.

23 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 6544/1945.

24 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 6545/1945.

25 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 6546/1945.

26 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 6547/1945.

27 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 91/1946.

28 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 91/1946.

29 ŠOKA Považská Bystrica, fond ONV v Ilave, 16133/1946.

základe nezvratných dôkazov je možné identifikovať väčšinu povraždených. V minulosti neprístupné archívne dokumenty odhaľujú mnoho z vtedajších tragických dní. Je len na škodu, že boli objavené až desiatky rokov po tragédii. Napriek tomu treba veriť, že pomôžu napraviť minulé krivdy a dopomôžu k odškodneniu aspoň časti pozostalých.

Summary

Karol Janas: New Facts on the Existence of the Detention Camp for Gypsies in Dubnica nad Váhom (1944–1945)

During 1944-45, the persecution of Roma in Slovakia reached its peak. The transformation of the former working-camp for Gypsies and asocials in Dubnica nad Váhom (established in 1942) into a detention camp for Gypsies in November 1944 was one of the manifestations of the changes in the approach to the Roma population of Slovakia.

Since late 1944, Slovak Roma started to being sent to the camp in families. The capacity of the camp was soon exceeded, living and health conditions became catastrophic, giving way to contagious diseases. The situation culminated in the first months of 1945 when a typhus epidemic broke out in the camp, causing a panic in the region. At this moment, the control over the camp was taken over by the Germans who found a drastic solution to the problem: all infected were transported to the near Dubnica valley and brutally killed.

The problems to identify the victims of the tragedy as well as those interned who died during the winter season have lasted ever since. Having conducted a research in the State Regional Archives in Povážská Bystrica and the Archive of the ZTS Company in Dubnica nad Váhom, Karol Janas reveals new information on the existence of the camp in this critical period, including a list of several of the victims and their personal identification details.

The revealed archival material includes nine death certificates issued in the Dubnica camp in December 1944 for seven children (aged 3 months to 7 years) and two adults (aged 81 and 54). As to the Dubnica tragedy, a report on the exhumation of the mass grave in the Dubnica valley ordered on May 5 and 8, 1945 was found. The report reveals drastic details on the way in which the murder was conducted and allows for the identification of 18 of the total of 26 victims (including their name, date of birth, and place of residence). Last but not least, the author mentions a so-far unknown story of a group of 16 Roma from the region of Svidník (including 11 children) who were sent by the local authorities to the Dubnica detention camp in late December 1944. At this time, the entrance of new interns into the camp was forbidden due to the typhus epidemic, but the Svidník authorities refused to order their return. The author suggests these Roma most probably became victims of yet another tragedy.